

За нову схему історії України

М.ДУМКА *

I

Справа вже від довгого часу актуальна і чи сьогодні, чи завтра, мусить бути вирішена українською наукою. А саме йде про те, що схему нашої історії треба в неодному доповнити, а в неодному таки від самих основ переробити. І якраз цій справі присвячу декілька рядків. Правда, воно може неодноразово показатися гіпотезою, для декого може навіть безпідставною видумкою чи фантазією. Я далекий від того, щоб категорично впертися при всіх питаннях, що їх тут представлю, а все ж таки думаю, що неодна з порушених мною справ залишиться правдою чи хоч би далекою думкою правдоподібністю. Моїм завданням є першзавсе спричинити дискусію, яка б не одно моє твердження чи гіпотезу висвітлила, доповнила, змодифікувала чи вповні таки опрокинула. На перший погляд видавалось би, що це буде дискусія над старими речами. А все ж є справи завжди нові й свіжі, тим більше, що в схемі нашої історії багатьох дечого потребує остаточного вирішення чи знову таки опрокинення.

Річ це загально відома, що кожне покоління мусить писати свою історію, бо приходять інші часи, інші думки, змагання, тощо. Так само і з історією України. Монументальний твір професора М. Грушевського „Історія України-Руси“, що сміло може стати поруч найкращих історичних опрацювань усього світу, не доведений до кінця, бо 10-ий і останній том доведений тільки до 1659 р., себто кінчиться часами гетьманування Виговського. Решта, майже 300 років, чекає свого опрацювання і це є великим завданням української історичної науки виповнити цю прогалину. Дальше ще одно. Перші томи історії Грушевського вийшли більш як сорок років тому, і хоч мали друге, а перший том навіть третє видання, і хоч зберегли вповні свою вартість, все ж вимагають не одного, як вже — скажу — не перероблення, то таки доповнення. Це ж річ зовсім ясна і зрозуміла. За сорок років історичне знан-

ня наших земель значно поширилося і розрослося, опрацьовано нові питання, не одне неясне вяснено і т. д. Таким чином „Історія України“ Грушевського, не зважаючи на її спокхальне значання, мусить бути в неодному доповнена новим матеріалом, а в неодному таки перероблена.

Річ не тільки в тому. В загальному беручи, схема нашої історії має деякі підставові недостаті, про які тут тільки згрубша скажемо, зачинаючи від найдавніших часів, а кінчаючи княжою добою. Розуміється, що за торкнемо тільки найважливі справи.

II

Зачинаючи від найдавніших часів, першодовсім насувається справа більш чи менш докладного означення території Слов'янської прабатьківщини. В цій справі маємо вже величезну літературу, але немає остаточного вирішення. А це мусить бути вирішене; при тому треба доконче взяти під увагу усі дані, як географічні, так археологічні, лінгвістичні, топономастичні, ботанічні, тобо природничі, історичні і т. д. Вирішення цієї справи річ для історії України величезної ваги. Певно, що можна спорити про окраїни самої Слов'янської прабатьківщини, як далеко вона простягалася від півдня на північ, чи від заходу на схід. Не справа зрозуміла і ледво чи коли дасться вповні вирішити. Та головне те, щоб докладно означити центр, само серце слов'янської прабатьківщини. Це мусить українська наука вирішити і розв'язати, бо від цієї розв'язки в неодному залежатимуть основні лінії історії українського народу і розуміння тих подій, які до сьогодні можуть видаватися непевні й неясні, замало обгрунтовані. Всі дані промовляють за тим, що центр Слов'янської прабатьківщини, коли то слов'яни ще не поділилися на племена, був на північ від Карпат і трохи дальше від Чорного моря, на землях від середньої Висли на заході аж до середнього Дніпра і басейну, Десни на сході. Північні границі доходили

аж до Могилева над Дніпром. Горішній і середній Дністер і Бог входили також в центр слов'янської прабатьківщини. Таким чином вже пра-слов'яни могли бути до деякої міри познайомлені з Чорним морем тими ріками, а Геродот, що мандрував у гору Дністром, десь до Рибниці чи може навіть і до Могилева, міг уже безпосередньо зустрінутися з нашими прапредками, до яких між іншими треба зачислити і неврів, про яких буде нижче мова.

Трипільська культура — це початки нашої історії. Я не археолог, не буду основніше цю справу обговорювати, от хоч би багатство названої культури, її хронологічний кістяк, етнічний склад творців цієї культури (якщо це можна зробити) тощо. Це справа наших археологів-спеціалістів. Одно тільки зауважу, а саме якраз те, що для нашої історії найважливіше: трипільська культура витворилася якраз на тому терені, де пізніше повстав Київ. Тому початки Києва сягають доісторичних часів і вже в доісторичних часах зачинає поволенські творитися на наших землях політичний центр якраз там, де маємо пізнішо Київську великокняжу державу. Трипільська культура — це найдавніший зав'язок політичного твору на наших землях. Тому виникнення української держави з центром у Києві мало довгу, кількатисялітню традицію. Розуміється, що прихотили різні зміни, але раз витворений політично-економічний і культурний центр залишався ненарушений по всі часи. І таким залишиться.

Кіммерійсько-скитський період на світанку історії наших земель потребує повного опрацювання в усіх його подробицях. Передовсім треба вже раз вирішити, хто це були скити, яка їх була культура, основно розробити диспартицію чи радше трипартицію серед скитів, вирішити, яка була різниця поміж „аротерес“ і скитами „георгой“ (бо коли так Геродот пише, то напевно мусіла бути якась різниця), як представлялася скитська держава, яка була історія скитів взагалі, а на наших землях спеціально, яке було їх відношення до сусідів, треба докладно з'ясувати похід Дарія на скитів і їх тактику оборони, вагу цього походу в історії скитів і т. д. Треба дати синтезу, бо багато з цих питань є вже більш-менш опрацьовані, от хоч би такими спеціалістами, як професор Ростовцев чи інші. Все ж таки ще не всі питання є належно опрацьовані. В історії скитів видно виразно, що їх назва була радше географічно-політичним, а не етнографічним понят-

тям. Західні частини скитів, що жили над Дністром і Богом аж до середнього Дніпра, це вже не скити кочовики, але скити, які вже перейшли до осілого хліборобського життя, хіба з невеличкими залишками кочового побуту. Це дає нам повні право сказати, що західні скити — це не були в дійсності скитські племена, хоч і мали географічну назву скитів від північної там орди, а інші — може тракійські, а може навіть і слов'янські, вже хоч би з огляду на їх сусідство із слов'янськими неврами. Уже те саме, що ці західні „скити“ сіють пшеницю, просо, конопли, садять дубулю, часник, тощо, виразно відрізняє їх від їх сусідів царських-скитів і скитів-кочовиків. Іншими словами: у правобережній Україні далеко скорше зачав діяти плуг, ніж у лівобережній, до якої раз-у-раз докочувалися преріані степові орди зі Сходу. Це й у дійсності цілком згідне з пізнішою історією українських земель, де центр усіх степовиків крився завжди на схід від Дніпра. Не без великого впливу на осілий хліборобський спосіб життя західних „скитів“ були і грецькі чорноморські колонії, з яких найголовніша, хоч би Ольвія, таки була на захід від Дніпра, або на Криму, а тільки одна з них, Танаїс, була при гирлі Дону; але ця колонія мала майже виключно значіння перехідної торговельної точки з Чорного й Озівського моря до Уралу та Центральної Азії і навпаки. Таким чином наші прабатьки вже від доісторичних часів увійшли в круг середземноморської культури, далеко ще до часу виступлення греків на широку дівчу арену. Ці зв'язки ще більше поглибилися з приходом на чорноморські побережжя греків. Це відповідало б дійсному станові речей, що східні межі слов'янської прабатьківщини це горішній і середній біг Дністра і Богу по середній Дніпро в Чернігівщину.

У зв'язку зі скитами стоїть якнайтісніше історія неврів, найдавнішого, історично знаного, слов'янського племені на землях слов'янської прабатьківщини. Годі погодитися з думкою тих учених, які не хочуть признати неврів за слов'ян. Щоправда таких учених вже дуже мало. Докладне змиччення історії неврів за весь час їх існування — а вони існували предовгі століття, — їх місце поселення, відношення до пізніших венедев тим кінечніше, що в „Історії України“ Грушевського неврьському питанню присвячено дуже мало місця. Таа само скитське питання вишло у Грушевського деколи не вповні ясно і задовільно. Окреме питання в історії наших земель — це грецька колонізація. Цьому

виганню треба доконче присвятити окрему студію в великим і повнім опрацюванні історії України.

Для кіммерійсько-скитської доби головним нашим джерелом є безсмертний Геродот. Вивчення IV-ої книги Геродота, т. зв. „Скитії“, мусить стати законом не тільки — скажимо — для історика, але і для кожного українського інтелігента. Це біблія Українського Народу. Цю біблію можна — на шістья — простудіювати вже і в українському перекладі о. Т. Коструби, хоч, правда, цей переклад не без деяких помилок. Вага цього, хоч не вповні задовільного перекладу, лежить передовсім у тому, що це взагалі перший повний переклад четвертої книги Геродота на українську мову. Найосновніше вивчення Геродота, це постулять української науки і воно мусить йти в усіх напрямках. Тоді щойно побачимо, яке багатство дає „батько історії“ для нашої історії і зроауїємо, що кожне слово Геродота про українські землі в старині йде на вагу золота. А спеціалісти-історики України повинні вивчити Геродота слово по слові в оригіналі і не тільки як історики, але як історики й філолози в одній особі. Пекутим є питання перевидання „Скитії“ Геродота, поправлене, одначе з найдокладнішим історично-філологічним коментарем. Праця нелегка, але для української науки треба доконче її виконати.

Так само і Страбона мусять історики України вивчити. Він дає дуже багато не тільки для чисто українських земель, але він описав докладно, на скільки це було йому можливе, Крим. Те саме, що Страбона, торкається і славного географа наших земель, великого олександрійця з II ст. по Хр., Клявдія Птолемея, другого нашого Геродота. Докладна аналіза творів названих авторів викаже наглядно, яке багатство джерельних вісток вкривають вони в собі для найдавнішої історії наших земель. Тоді напевно побачимо свою рідну землю у найдавнішому часі в далеко іншому і яснішому світлі, як це було досі.

А справа венедев-вендів, західних слов'ян, що виступають в історичних джерелах щойно під кінець римської республіки. Про них маємо не багато вісток, головню у Старшого Плінія, Тацита і Клявдія Птолемея, авторів I і II в. по Хр. Звичайно понад венедами переходять історички до денного порядку і викручуються якраз тим, що нібито про них усі стародавні джерела дуже мало чи радше майже нічого не говорять. Такі погляди миваються в правдою. Докладна історично-фі-

лологічна аналіза усіх, навіть найдрібніших джерельних вісток про венедев розкриває перед нами незвичайно широкі горизонти і вповнить одну із невиснених сторінок в історії слов'янських земель і їх етнічного складу перед двома тисячами років. Це треба доконче зробити і вже дещо в цій справі робиться і зроблено. Докладніші вістки про венедев дістаються до римських і грецьких письменників якраз тоді, коли римські війська станули не тільки над Рейном чи навіть аж над Ельбою — виходячи від заходу, але і з півдня — виходячи від Дунаю, коли то в Чехії, Моравії, Шлеску і Західній Словаччині існувала в часах Августа сильна держава Маробода. Римський купець пераз може й воєк, станув тоді над джерелами Висли і на збочинках західних Карпат, заїздив аж над Балтійське море і таким чином докладніше довідався про венедев. Візьмим хоч би таку мандрівку римського лицаря-купця в часах Нерона за бурштином над Балтійське море.

Всім тим справам, про які ми тут сказали, присвятив відносно досить місця проф. Грушевський, одначе він тут справляв радше на вислідах інших дослідників, ніж на своїх власних і тому ці місця дещо за слабо опрацьовані, неодно пропустив, чи тільки чужу думку повторив. При дослідах над венедами треба звернути увагу на дуже імовірну можливість їх зв'язку з історією неврів. Нам здається, що поява на історичній арені під кінець нашої ери венедев, а рівночасно дальше існування неврів, це виразне зазначення стародавніми авторами дипартиції слов'ян, на східних і західних. Ця дипартиція, цей поділ на дві основні групи, на східних і західних слов'ян, вже видно пішов тоді так далеко, що навіть чужі й далекі автори його завважили. Дальші історичні події розвивалися дуже послідовно, коли щойно в декілька століть пізніше приходить трипартиція, себто поділ слов'ян на східних, західних і південних. На це вплинули великі етнічні зміни в цілій Європі, що їх принесло велике переселення народів, в які тут докладніше входити не будемо.

Таким чином Корнелій Непос, Табуля Пентінгеріана, Старший Пліній, Клявдій Птоломей і взагалі всі стародавні автори, які хоч трошечки говорять про наші землі і народи, що на цих землях жили, мусять бути якнайдокладніше вивчені.

Йордан, Прокопій і імператор Маврикий, три письменники майже з того самого часу (VI ст. по Хр.) також не досить докладно

вивчені. В історії Грушевського присвячено їм авторам відносно досить багато місця, але все ж таки замало. На цю справу звернув увагу вже колись Іван Франко в своїх „Джерелах до історії України“, обговорюючи вістки цих авторів про наші землі. А якщо ж багатство маємо в названих авторів для історії не тільки в загально-слов'янському, а, навпаки, вже також і в чисто українському, світогляді. Йордана, Прокопія і Маврикія треба історикові України простудіювати найдокладніше, не тільки в перекладі, а такі в оригіналі. Щойно тоді побачимо, скільки знали стародавні автори про наші землі і яка багата наша історія. Викручуватися тим, що нібито стародавні письменники не багато знають про нас і дають для нас дуже мало, цілковито минається з правдою. Треба тільки праці, правда, довгої і тяжкої, але вона виплатиться. А тоді покажеться наглядно, що наша історія починається не десь в V, чи VI, чи навіть аж в IX ст. по Хр., але цілі століття, чи навіть тисячоліття скоріше „Скигика, ет кавказіка“ Латишева, хоч мусять бути в дечому доповнені, це для найдавніших часів нашої історії річ, яку треба основно вивчити. Взагалі видання усіх старинних джерел до історії наших земель, це пекучий постулат української науки. Так само і докладний вибір з візантійських письменників, що пишуть про наші землі, річ konieczна, бо вибір з головніших письменників, як стародавніх, так візантійських, арабських і т. д., зроблений Грушевським у його „Вісміках з джерел до історії України-Руси“, Львів, 1895, далеко неповний і недокладний, а що найважливіше, перестарілий.

Справа Готів на землях України вимагає також повного розв'язання. Головна справа дуже актуальна, як далеко сягала і які території займала готська держава Германаріха. При тім обережність у підході до джерел мусить бути вповні захована. Йордана, основне наше джерело, треба докладно прослідити. В непевних місцях треба взяти під увагу „варіє лекціонес“ різних рукописів, передовсім найліпших.

А Анти і антське питання та їх зв'язок з виникненням київської держави? Проблему Антів висвітлювали колись і Грушевський, і Нідерле і інші, але ця справа і до сьогодні не перестала бути вповні живою та актуальною. А це ж підставова річ для української історії. До нині ще не розв'язано kwestія відношення Київської Руси до Антів і їх держави. В історії маємо майже присталі до прірви поміж цими двома державами в одному і тому самому центрі. А чейже не могло бути

ніякої перерви з історії цих держав. Навпаки, Київська Русь це тільки продовження антської держави, як це щойно тепер починають вияснювати найновіші досліді над нововідкритими арабськими джерелами, які своїми вістками якраз і виповіняють цю кількості прірви в нашій історії. Бо недавно відкритий арабський історик Ібн-ал-Факіх широко й докладно описує торгівлю слов'ян в Азії. А як широка була ця торгівля, найкраще говорять про те назва Чорного моря, що звалось тоді Слов'янським, а щойно пізніше стали його називати Руським. Словом, держава Антів це перша українська держава, що перетривала три століття і вміло зорганізувала своє політично-економічне, а тим самим і культурне життя. І ділком справедливо проф. Крип'якевич каже, що давні українці ділком не були якимсь меншевартним народом. Навпаки, цей народ завзятих хліборобів і завойовників нічим не відрізнявся у своїй первісній енергії і творчій силі від таких самих виступів чи то Греків, чи Італіків, чи інших народів. Найкращим доказом цього пізніша історія українського народу, коли то ішли в парі меч і плуг.

Тут справді великого значіння набирає вістка арабського письменника Масуді (жив в I, половині X. в.) про народ Валинана, в яким треба добачуватися староукраїнського племені Волинян. Бо вістка Масуді говорить виразно про велику державу на українських землях, засновану волинськими князями, державу значно старшу від київської великокняжої держави. І тоді, коли візьмемо під увагу державу Валинана, себто пізніші землі Ростиславичів і Романовичів, не буде вже прірви між державою Антів і Київською. Нам здається, що держава Валинана, це якраз продовження держави Антів, яка по довгих століттях існування, послабнувши під безнастанним напором степовиків зі Сходу, мусіла перенести свій центр з Києва на зах.-українські землі. Іншими словами: головним політичним центром був силою факту завжди Київ, як природний центр українських земель, що вже завдяки своєму геополітичному положенню таким центром мусів бути. А держава Валинана могла розвинутися, на нашу думку, тільки тому, що і східно-українські землі, і Київ, який хіба напевно був центром Антів, дісталися під політичний (може і не дуже великий) вплив Хозарів. Щойно з послабленням Хозарів, Київ набирає знову давнішого свого значіння вже як столиця знаної нам Київської великокняжої держави. Тут, крім історичних джерел, може неодноразово сказати і археологія.

Та тут насувалася б одна заковика, що саме треба докладно устійнити, чи в найкращих рукописах Масуді беззастережно виступає назва Валлиана, а не якась інша. Наші арабісти мусіли б устійнити докладно цю назву на основі найкращих рукописів, чи хоч би її фотографічних репродукцій. Від цього залежатиме все. Якщо воно покажеться, що це інша назва, а не Валлиана, тоді вістки Масуді стануть для нашої історії незрозумілі й цілком відірвані. Все ж таки нам здається, що навіть докладне провірення рукописів не принесе ніяких змін у назві, і Масуді мав добрі вістки, коли писав про державу Валлиана.

В тому місці вирінає питання давнини Києва. Нам здається вповні ясным і зрозумілим, що трипільська культура, Геродотів Гельпонос, Птоломей Метрополіс, даліше різні середньовічні назви Києва, Симбатас Константина Багрянородного і літописців Київ „матір руських городів“, це один і той самий центр одього політичного твору, який зміняв тільки політичний провід, а в основі залишався тим самим. Не забуваймо, що Київ, це більш-менш границя лісів і початок стени. Нам не приходилося ще піде зустрінути в науковій літературі ясно підкресленого факту, що Метрополіс — назва Києва на мапі Птоломея, це ж ідентичне з назвою Києва нашого літописця — „матір руських городів“. Ця однозвучність назв виразно вказує на старовинність і давнину Києва. Так само готська назва Даншар-стадір, це тільки переходова назва для Києва, відповідно до того, хто мав у ньому політичну перевагу.

Входити в питання початків Київської велико княжої держави не будемо, бо з хвилиною, коли вдається нашій історичній науці вже вповні вказати, що Київська держава це тільки продовження держави Антів, ця справа відпадає. Але треба розв'язати цілковито антську проблему, про яку ми перед хвилиною говорили. Так само не будемо докладно вводити в дальший розріз Київської держави, в її силу, розмах і, врешті, повільний занепад, хоч тут насувається цілий ряд питань. Так само не будемо докладно вводити у „варязьку“ проблему і „норманську“ чи „антинорманську“ теорію. Одно тільки скажемо, що як „*origines*“ неслов'янських держав, так і „*origines*“ більшості слов'янських народів є покриті густою темрявою, не дивлячись на довгий ряд історичних дослідів, які намагаються виявити це темне царство здогадів, гіпотез і загадок. Тому, що Київська держава, це продовження дер-

жави Антів, то боротьба „норманістів“ і „антинорманістів“ стане безпредметною. Таким чином питання мусить бути інакше поставлене. Бо „норманська“ теорія, хоч як приваблива і на перший погляд цілком ясна, при докладній аналізі не витримує критики. Ця теорія зведеться до того, як великий вплив норманів-варягів в наростанні старої української київської держави. Правда, ніхто не може заперечити впливу нормансько-варязьких дружин у старій Київській державі. В останніх часах появилася гіпотеза професора Бріма, яка зауважує, щоб нею докладніше зайнятися. А саме ця гіпотеза вважає, що термін „Русь“ значно складніший, як воно видається норманістам і антинорманістам. Ця гіпотеза ставить питання так, що перед собою маємо такий випадок, коли то початків плеємної назви треба шукати не тільки в одному культурному середовищі, але в кількох областях. В нашій випадку щонайменше в двох культурних областях треба шукати походження терміну „Русь“. Що воно так можливе, на це вказував би факт тяжкої і безпардонної наукової боротьби, яка велася через двісті років найбільшими науковими авторитетами якраз за етимологічне походження цієї назви „Русь“. Воно не виключене, що ця гіпотеза відкриває нову фазу в розвитку філологічної сторінки „варязького“ питання.

З дальших питань ще не вповні висвітлена в нашій історії роль стени. Ця така важна справа потребує докладного проаналізування і вяснення як лихих, так і деяких позитивних рисів степовиків в нашій історії. Така поява болохівців, татарських людей, бредників тощо, мусіла мати свій глибокий підклад. І саме треба вяснити, який був підклад цих явищ. Одно тільки певне, що не добре діялося в управі наших князів, коли могли поставити такі явища.

Ще одну справу заторкнемо, а саме справу Галицько-Волинської держави. Коли студіюємо українську історію, завважуємо одно цікаве явище, а саме, що нібито з занепадом Київської держави під татарською перевагою, цілковито кінчається, попросту вривається історія України, а Галицько-Волинська держава це щось іншого, щось, що можна б сказати — з Києгом нічого спільного не має. Мається вражіння, що в XIII ст. вже в повній силі виступає ріка Збруч. Чи багато істориків — крім спеціалістів — знає щось докладніше про східно-українські землі під татарською паволою? Мабуть тільки нечисленні одиниці. Чужинець, студіюючи нашу історію, напевно скаже, що в 1241 р. українська

держава перестала, як така, існувати. А так воно не було. І тому в схемі історії України мусить ясно і недвозначно виступати, що з приходом татарів, а передтим в княжих міжусобицях, Київська держава не перестала існувати. Вона тільки була обкrojена, так би сказати, розібрана, а її центр переніся на західно-українські землі. Словом: Галицько-Волинська держава, це не щось собі цілком окремішне в загальній історії України, а, навпаки, це продовження Великоукраїнської Київської держави, це тільки перенесення головного політичного центру до давньої держави Валлиана. Київська держава існувала далі в Галицько-Волинській державі. Київська держава була тільки помешчена. Не було прірви в історії України і в історії її єдиного всеукраїнського центру. Ця безперервність в єдності і нерозривності української держави мусить бути ясно нашими істориками підкреслена, а цього, на жаль, схема історії України ще досі не має.

III.

На тім закінчимо наші завваги і в проблемі пізньої історії України входити не

ІКО,

П р и д а н е

Сповита молочнавами мряками, будилася того ранку Рисохвоца, мов засоромлена Леда, що прокидається в духмяних обіймах лебедя. Ледево помітний вітерець торкався на кльомбах пір'яного квіту гвоздиків. Біля приходуства ляцав у морвах соловій. На кучерявому барвінку, що встелив похилини старовинної башти, виперлилася вранішня роса.

Бувають іноді такі дні у Рисохвоці. Тоді горя, мов велеві, наближаються під самі скелі Каменоброду. Близенько. Їх блакитняві обриси зливаються з рожевою піною гречок. Янась свіжа, смуглява постать дівчини промчить по хрещатому цвіту глодів на тлі зеленого рясту. Блюють вітці на наддністрянських пасовищах і з заросеної далнини дзвонить незаймана дівоча пісня.

Ви не уявляєте собі, що діється з людьми в Рисохвоці, коли південний, польовий вітер дме їм просто в ніздра. Тоді по передмістях містечка бродять самі ледарі й Жезі. Біля прпщчка не вдержити тоді не лише ні одного kota, але й ні однієї дівчини. Люди лагідніють, мов овечата. Тільки голоси десь

будемо. Цю річ і напрямлі лінії залишаємо під розвагу спеціалістам. На основі того, що ми сказали, ще раз тільки зазначимо, що основна лінія і схема української історії мусить бути одна, одноцільна, від найдавніших часів аж до сьогодні. А ця одноцільність зводиться до того, що від найдавніших часів аж до сьогоднішній день тягнеться одна нерозривна історія України з її центром у Києві, і тільки деколи на довший чи коротший час, той центр переноситься в інше місце, на західно-українські землі. Змінюється тільки політичний провід, але основний корінь населення залишався той самий, яке, розуміється, в бігом століть і тисячоліть переходило також свій розвиток. Ця основна лінія, ця основна схема єдності й нерозривності української історії мусить бути доміантою в нашій історії. Не було і нема історії кількох України, а історія тільки одної України з її центром у Києві й тільки деколи так діяли різні, переважно зовнішні, нам ворожі сили, що цей центр переносився на довший чи коротший час деінде, щоб потім назад вернутися на своє старе місце.

з-над прала, де колотяться сварливі праяки, змовкають щойно тоді, коли почують раятом тоненький дзвінок з вежі в Манастирці; він калатає, мов людське серце. Старенький дідуньо-шамбелян, що любить прохажуватися під розгілчастими липами, виглядає тоді, мов святий. Рисохвоца, прибрана в золотаві рязя полів, димує в тиміямі слави й блаженства.

Отже того самого ранку, коли наш грубий різник Катамай спустив кров дворічному кабанові, а пані атекарова, старе, засушене бабсько, розбила в прильві задрости вазу на голові свого рідного чоловіка, дозрів у голові Піпа плян женитьби. В білих тенісових панталюнах, з великою, мов кокарда, краваткою, наш грубась виглядав не тільки як Байрон, що вибирається пливати невідомими морями, але й одночасно, — завважив потім правильно аптекар Гірчиця, — як поет, що вирішив пята виключно на чужий кредит. Потягнувши носом повітря, ніби ковчув із илички, і липаючи лапчаво очима за товстенькими шпаками, що пролетіли над есо-